

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Anny Okońskiej-Kasprzak

Der Begriff Interkulturalität in der germanistischen Linguistik.

Eine kritische Analyse

napisanej pod kierownictwem naukowym prof. dra hab. Antoniego Dębskiego

Rozprawa doktorska magister Anny Okońskiej-Kasprzak podejmuje istotne zagadnienie przenikania się kultur w lingwistyce. Rozprawa skupia się na wyjaśnieniu pojęcia „międzykulturowość/Interkulturalität” obecnego w lingwistyce germanistycznej. Jest to zagadnienie wykraczające poza immanentne granice nowoczesnej lingwistyki, stając się fenomenem interdyscyplinarnym. Przeszło dekadę temu niemiecka badaczka Doreen Siegfried lapidarnie określiła kwestię badań interkulturowych w lingwistyce:

Als eine Forschungsrichtung, die sich auf die Interkulturalität der Linguistik selbst bezieht, ist interkulturelle Linguistik dagegen nicht Teil des bestehenden Wissenschaftsparadigmas der Linguistik, da sie dieses gerade überschreitet und in Frage stellt. Dies hat Konsequenzen für die Linguistik als Ganze (2003).

Oceniana rozprawa w pełni nawiązuje do postulatu prof. Siegfried. Jej celem jest, bowiem całkowite wyjaśnienie pola semantycznego i stylistycznego terminu zawartego w tytule pracy.

Badania nad międzykulturowością stanowią istotny wkład w piśmiennictwo lingwistyczne naszego stulecia. Wystarczy wymienić takich autorów, jak cytowany w pracy węgierski lingwista Csaba Földes: *Interkulturalität unter dem Blickwinkel von Semantik und Pragmatik* (2014), *Interkulturelle Linguistik im Aufbruch* (2015), Heinz Siegburg: *Vielfalt der Sprache ...* (2013). Andrea Rössler, Vasco de Silva: *Sprachen im Dialog* (2015), Eva Neuland: *Interkulturalität – noch immer eine Herausforderung für Linguistik* (2013), Holger Kuße: *Kulturwissenschaftliche Linguistik* (2010) i wiele innych, w tym także nowe numery luksembursko-szwajcarskiego rocznika „Zeitschrift für interkulturelle Germanistik” wydawanego od 2013 roku. Zachęcam Autorkę do lektury tych prac i do dalszej kwerendy piśmiennictwa, którego bogactwo przytłacza każdego z nas.

Rozprawa mgr Okońskiej-Kasprzak zawiera pięć części, poczynając od *Wprowadzenia* (ss. 9-11), poprzedzającego trzy obszerne rozdziały: *Der Begriff der Interkulturalität in der Linguistik* (ss. 12-76), *Der Begriff der Interkulturalität in der Glottodidaktik* (ss. 77-129), *Interkulturalität in der Translatologie* (ss. 123-161), aż po *Wnioski końcowe* (ss. 162-172). Pracę zamykają: pokaźna, chociaż

nie do końca aktualna *Bibliografia* (ss. 173-180), *Spis ilustracji* (s.181), *Załącznik*. Którym jest niezbyt starannie skopiowana praca Anette Kast-Zahn z 2013 roku *Gelassen durch die Trotzphase* (ss.182-186) – dodajmy, że nie podano adresu bibliograficznego, a sama praca nie została ujęta w bibliografii, i streszczenie pracy w językach - polskim (ss.187-190) oraz angielskim (ss.191-195) – szkoda, że nie przetłumaczono tytułu dysertacji na oba języki streszczeń, co mogłoby ułatwić ekwiwalentyzację samego pojęcia w obu językach (szczególnie, gdy chodzi o polszczyznę – czy należy mówić „międzykulturowość”, czy też „interkulturowość”, a może jeszcze inaczej?!).

Swoje rozważania dotyczące pojęcia (a nawet definicji) „międzykulturowości” Autorka zaczyna od zbyt kolokwialnego utożsamiania hipotezy” z „teorią” – to dwa różne pojęcia. Przyznam, że sam odszedłem od interpretacji „Heideggerowskiej” obu pojęć, stawiając na definicje Petera Sloterdijka, zawarte w jego słynnym traktacie z lat osiemdziesiątych *Zur Welt kommen, zur Sprache kommen* (trudno nie przeczytać tego ważnego dla lingwistów dzieła). We wstępie zabrakło też chociażby niewielkiego przeglądu prac dotyczących interkulturalności w germanistyce (wszak Autorka nie jest pierwszą badaczką, podejmującą ten immanentny aspekt międzykulturowości lingwistycznej). Potwierdzają to powyżej przytoczone najnowsze prace z tego zakresu. Niewielkim zadośćuczynieniem są przykłady literatury zamieszczone już w pierwszym rozdziale.

W pierwszym rozdziale dokonano rzetelnej analizy semantycznej pojęć „kultura” i „międzykulturowość”, ukazując bogactwo koncepcji w interpretacji obu terminów. Na uwagę zasługuje tu aspekt metajęzykowy (nazwany przez Albrechta *metasprachliche Einsicht*), godny szerszego rozwinięcia. Szczególnie w aspekcie kognitywistyki lingwistycznej. Pewien niedosyt budzi też krótki wykład dotyczący kodyfikatorów hipotez dotyczących międzykulturowości (szczególnie zabrakło tu Derridy i przywołanego wcześniej Sloterdijka), doskonale korespondujących z poglądami Noama Chomsky’ego. Wykład jest jednak przekonującą prolegomeną do rozważań na ten temat. Cenną wydaje się też być refleksja dotycząca uniwersalnych jednostek semantycznych (s. 62), co daje asumpt do rozważań natury antropolingwistycznej.

Gdy chodzi o dyskusję z tezami Noama Chomsky’ego polecałbym jedną z nowszych wypowiedzi uczonego, zawartą w monumentalnym wywiadzie, którego udzielił on Jamesowi McGilvrayowi w 2011 roku (zob. *The Science of Language* (Interviews with James McGilvray), Cambridge: Cambridge University Press, March 2012), w tej wypowiedzi uczoney nowelizuje swe dawniejsze poglądy na język i jego kulturowe konteksty.

Godnym wysokiej oceny jest rzetelnie sporządzony przegląd tematyki międzykulturowej w publikacjach glottodydaktycznych (ss. 87 - 97). Przedstawione tu bogactwo podejmowanych wątków dydaktycznych potwierdza tezę, że bez kontekstu kulturowego nie można w sposób nowoczesny i efektywny nauczyć języka obcego.

Lektura podrozdziału 2.3 nasuwa zasadne wątpliwości dotyczące hipotezy interkulturowej (oryg. Interkulturalitätshypothese). Czy w obliczu doświadczeń praktycznych i osiągnięć teoretycznych jest dziś – w XXI. stuleciu - międzykulturowość li tylko hipotezą – to raczej sprawdzone i sprawdzalne podejście (approach) – jedno z najbardziej innowacyjnych, które zyskało stałe miejsce w szeroko pojmowanych badaniach lingwistycznych (a zatem i w dydaktyce nauczania języków obcych). Interkulturowość w świetle najnowszych badań pozostaje częścią pamięci konotacyjnej (Anolli, Eco, Sloterdijk), bez której nie sposób dziś kształcić lingwistów (w tym szczególnie tłumaczy). Ergo – nie istota hipotezy, a raczej istota podejścia interkulturowego w nauczaniu języków obcych. Same eksplikacje poszczególnych aspektów tegoż podejścia (kultura otwarta, rozumienie etc.) wyartykułowano zrozumiale, logicznie i z zachowaniem kanonów dyskursu akademickiego. Nie było to zresztą trudne w obliczu nader bogatego piśmiennictwa analizującego powyższą problematykę. Rozważania dotyczące pojęcia międzykulturowości w nauczaniu języka obcego, którym poświęcono obszerny drugi rozdział, stanowią rzetelnie przemyślaną próbę systematyzacji dotychczasowych poglądów w piśmiennictwie dwudziestego wieku. Ich kluczem Autorka uczyniła –nader słusznie – kompetencje interkulturowe. Tego rodzaju podejście inspirowane do wielu przemyśleń dotyczących innowacji w procesie nauczania języka obcego w szeroko pojmowanym aspekcie kulturowym (refleksje zmarłego dwie dekady temu Roberta Lado wydają się być wciąż aktualne, szczególnie w świetle jednej z jego ostatnich prac *Teaching English across cultures: an introduction for teachers of English to speakers of other languages* z 1988 roku). Mają one szczególne znaczenie dla wyboru strategii eliminującej konflikty możliwe w procesie tzw. „culture-crossing”. Autorka uwypatnia też (może nie całkiem wyraźnie) problem doświadczenia kulturowego (nazywanego przez Danicę Seleskovich „bagage cognitif”), co przekłada się na wypracowanie różnorodnych modeli obcowania z kulturami obcymi przez język. Modele te implikują nie tylko metody i strategie dydaktyczne, lecz także wspomagają doskonalenie kompetencji językowej.

Rozdział trzeci jest ważnym przyczynkiem do problemu interkulturowości w tłumaczeniach. Byłbym jednak ostrożny w operowaniu terminem „translatologia” (dotyczy on wszak samego translatu – czyli gotowego już tłumaczenia), nie wiem czy Autorka nie miała na myśli „Translatorik” (Übersetzungskunde etc.). Gorąco polecam tu najnowszą książkę pod redakcją cenionej badaczki Juliane House *Translation. A Multidisciplinary Approach*, wydanej przez Palgrave w 2014 roku.

Szkoda też, że uwagi Autorki nie przyciągnęły „hermeneutyczne” prace znanej niemieckiej badaczki Radegundis Stolze, która pośród wielu wątków badawczych, czyni interkulturowość jednym z istotniejszych problemów warunkujących adekwatność tłumaczenia. *Last but not least* – trudno badać interkulturowość w przekładzie bez zwrócenia się ku takim, jak Anthony Pym (*Method in Translation History*, 2014) i Mona Baker (szczególnie praca zbiorowa pod jej redakcją *Critical*

Readings in Translation Studies, 2010). W pracach tych można odnaleźć wiele cennych wskazówek metodologicznych dotyczących badania interkulturowości w przekładzie i (jak chce Autorka) w translacie. Lektura tego rozdziału utwierdza w przekonaniu, że napisano go z wielkim zaangażowaniem i niemałą dozą „akrybii”. Analiza słów-kluczy jest rzetelna i przekonująca. Przeprowadzono ją z najwyższą kompetencją lingwistyczną, wykorzystując przy tym nowoczesną metodologię.

Pewien niedosyt budzą rozważania dotyczące zagadnienia ekwiwalencji (całkowitej i częściowej). W tej interesująco napisanej i popartej logiczną argumentacją części trzeciego rozdziału należało skorzystać z nowszych wskazówek metodologicznych (zawartych chociażby w pracach takich badaczy, jak Katharina Reiss, Christiane Nord, Heidrun Gerzimisich-Arbogast et al.), gdyż typowo lingwistyczne podejście Barchudarowa w świetle najnowszych badań jawi się obecnie jako zbyt anachroniczne. Klasyfikacja ekwiwalencji (w przekładzie także adekwatności) ma o wiele bardziej złożony charakter, co można też udowodnić na przykładach przytoczonych w rozprawie.

W 2005 roku Christine Engel i Roman Lewicki opublikowali tom *Konzepte von Interkulturalität*, w którym odnaleźć można dobre próby systematyzacji pojęcia interkulturowości w językoznawstwie i w translatoryce. Szkoda, że Autorka nie zdołała dotrzeć do tej interesującej pozycji. Pocieszeniem jest jedynie pojawiająca się zbieżność Jej poglądów z autorami piszącymi w tomie („tłumaczenie samo w sobie jest procesem kulturowym” – to teza pojawiająca się także w najnowszych pracach, vide – Mona Baker). Interkulturowość w przekładzie można też postrzegać jako topologię kulturową (Steiner), co wyjaśnia wiele spornych zagadnień dotyczących samej ekwiwalencji (*ST lub TT oriented translation*). Przed kilkoma miesiącami pojawiła się interesująca praca zbiorowa pod redakcją mogunckiej badaczki Lavinii Heller *Kultur und Übersetzung. Studien zu einem begrifflichen Verhältnis* (w wydawanej w Mainz serii *Interkulturalität*), inspirująca do innowatywnych przemyśleń na temat interkulturowości w tłumaczeniu – gorąco polecam lekturę tej pracy i innych prac publikowanych w tej oficynie.

Uwagi końcowe, podzielone na trzy części – zgodnie z tokiem dyskursu całej pracy budzą także określony niedosyt. Oczekiwałam ukazania wielu oczywistych koherencji pomiędzy ujęciem lingwistycznym, metodycznym i translatorycznym. Z własnego doświadczenia nauczycielskiego wiem, że wszystkie trzy domeny nierzadko spotykają się w wielu programach nauczania na kierunkach neofilologicznych. Dobrze byłoby więc ukazać ich ewolwentę w trakcie nabywania kompetencji językowych na różnych poziomach kształcenia językowego. Uwagę tę wysuwam przede wszystkim z jednego zasadniczego powodu – oceniana monografia winna znaleźć się w kanonie lektur obowiązkowych dla studentów neofilologii, niezależnie od obranej w końcowej fazie studiów specjalności.

Lektura rozprawy składnia do następujących refleksji:

1. Praca Pani Magister Anny Okońskiej-Kasprzak wyczerpująco prezentuje teorię i praktykę badań nad jednym z trudniejszych zagadnień w szeroko pojętej lingwistyce (języka – glottodydaktyka – translatoryka). Interkulturowość w świetle dzisiejszych doświadczeń społecznych musi stać się jednym z najistotniejszych elementów wszystkich nauk humanistycznych. Jednakże w lingwistyce i – ogólnie – w języku, od którego zaczyna się ogarnianie rzeczywistości, ma ona „nieprzecenialne” znaczenie. Należało wyjaśnić denotację i konotację terminu „interkulturowość” (międzykulturowość) i podać eksplicytne i implicytne sposoby posługiwania się tym „słowem kluczem”. Praca wnosi zauważalny wkład w próby eksplikacji tego terminu, lecz także podaje elementarne sposoby kompetentnego posługiwania się samym słowem.
Należy przy tym podkreślić, że dyskurs naukowy w równym stopniu wyczerpuje znamiona analizy lingwistycznej, glottodydaktycznej, jak i translatorycznej (ze szczególnym akcentem na leksykologię). Ten dyskursywny triumwirat dowodzi wysokich kompetencji Autorki w trzech nierzadko przenikających się dziedzinach nauki.
2. Oceniana rozprawa w pełni spełnia wymogi stawiane dysertacjom doktorskim, prezentując zasadną dyskusję z teoriami akcentującymi rolę interkulturowości w badaniach lingwistycznych, glottodydaktycznych oraz w procesie przekładu interlingwalnego. Autorka staje w pierwszym rzędzie badaczy, widzących konieczność pochylenia się nad powyższą problematyką i w swej pracy stara się wyznaczyć trakty metodologiczne w badaniach nad rolą transferu kulturowego w języku, w dydaktyce języków obcych i tłumaczeniu. Starania te – jak dowodzi lektura rozprawy – zostały uwieńczone sukcesem.
3. Rozprawa Pani magister Anny Okońskiej-Kasprzak napisana jest poprawnym niemieckim językiem naukowym, w którym widać cechy indywidualnego stylu. Tekst ocenianej rozprawy został starannie przejrany, toteż nie stwierdzam w nim rażących błędów i częstych pomyłek drukarskich (tzw. „literówek”).
4. Autorka wykazała wielką dbałość o tzw. „aparat naukowy” monografii. Prawidłowo sporządzone odsyłacze i rzetelna (uwagi emendacyjne nie umniejszają dobrej oceny przeprowadzonych kwerend) bibliografia znacznie ułatwiają lekturę rozprawy. W bibliografii, co bezwzględnie należy poddać korekcie, nie zamieszczono nazw wydawnictw, co w obliczu obecnych wymogów edytorskich jest niezbędne. Jest to

jednak nagminny niedostatek wielu pracach naukowych (często autorzy prac naukowych, ulegając modzie „amerykańskiej” w adresach bibliograficznych poprzestają tylko na miejscach wydania).

5. Stałym niedostatkiem prac doktorskich jest pomijanie imion osób przywoływanych w tekście (są to wszak w zdecydowanej większości badacze, autorzy prac naukowych). Tu ponownie docenić należy dbałość Autorki o to, by każda przywołana w tekście osoba wymieniona została także z imienia.

Rozprawę magister Anny Okońskiej-Kasprzak, mimo niewielu uwag natury technicznej, należy uznać za rzetelnie napisany doktorat. Szczególne korzyści z lektury recenzowanej rozprawy winni odnieść nie tylko studenci neofilologii, którzy w przyszłości obiorą specjalności: lingwistyka stosowana, nauczanie języków lub translatoryka, ale także studenci kulturoznawstwa i dziennikarstwa, którzy noszą się z zamiarem pracy w organach prasowych w Polsce i na terenie Unii Europejskiej wydawanych w języku niemieckim. Praca w drobiazgowy sposób prezentuje konstytutywne zasady posługiwania się narzędziami metodologicznymi i wyznaczaniem nowych perspektyw w spojrzeniu na zagadnienie przenikania się kultur w języku.

Rozprawa Anny Okońskiej-Kasprzak ma charakter przydatnego w studiach neofilologicznych i humanistycznych kompendium wiedzy na temat ewolucji i prakseologii dyskursu międzykulturowego i metod badań nad poszczególnymi rodzajami i formami komunikacji międzykulturowej.

Działając w trybie § 5 ustęp 1 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 3 października 2014 w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodach doktorskim i habilitacyjnym oraz postępowaniu o nadanie tytułu profesora w jego najnowszym brzmieniu (Dz.U. z 2014, poz. 1383), stwierdzam z pełnym przekonaniem, że rozprawa doktorska mgr Anny Okońskiej-Kasprzak spełnia wszelkie wymogi, jakie stawia się tego rodzaju pracom w trybie art. 31 ustęp 1 znowelizowanej Ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki i wnoszę do PT Rady Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego o dopuszczenie magister Anny Okońskiej-Kasprzak do publicznej obrony jej rozprawy doktorskiej i dalszych etapów przewodu.

Opole, 16 listopada 2015

